

LÕUNAEESTI KEELEST JA KULTUURIST TELEMAASTIKUL: EESTI TELEVISIOONI SAATED „MÕTÕLUS“ JA „KIHOQ“

Pealinna poolt vaadates läheb Tartu bussijaamast nähtamatu piir – lõpeb tõtlev edule suunatud Põhja-Eesti ja algab midagi muutumatut, isegi kell käib aeglasemalt. Veelgi saladuslikumaks muutub reis siis, kui Tartus istud tolmusele bussile sildiga Põlva, Tudulinna või Võru. See viib maailma, kus on oma keel ja kombed, mida tundmata võõraks jäädk. Pole siis ime, et lõunaeesti keele ja kultuuri programmi raames tehtu mõjub põhjaeestlasele omalaadse vandenõuna, mis tasapisi üha uusi liikmeid kogub ja kuhu sisse sündimata ei pääse – tahad või mitte, aga luuleõhtutel astuvad üles seto- ja võrokeelsed noored luuletajad; Lõuna-Eesti pärimustest ja legendidest tehakse näitemänge; Eesti lõunaosa mainekamad mõtlejad esinevad nii raadios kui ka televisioonis ning ükski folgipidu ei möödu Lõuna-Eesti laulukuteta. Seni on Lõuna-Eesti invasioonist „pääsenud“ vaid suuremad päevalehed, kus kõik artiklid korrektses ja kontrollitud koolikeeles.

Võib-olla paistab Lõuna-Eesti „promo“ ebaõiglane vaid põhjaeestlasele, kes elab ja töötab pealinna regioonis ning on kiire elu(loe: töö)tempo tõttu kaotamas oma sidemeid kodukülaga? Või on kadeduse põhjuseks see, et teised Eesti regioonid, nagu Harjumaa ja Virumaa, pole suutnud oma kultuuri sedavõrd terviklikult koondada ega ka edasi anda? Programm „Lõunaeesti keel ja kultuur“ on aga aidanud ühe Eesti ääreala pärandit väärtustada sedavõrd, et kuulumine mingit otsa pidi Lõuna-Eestisse on saanud omamoodi auasjaks. Võib isegi väita, et vaikselt ja järjekindlalt oma asja ajavad võrokesed ning setokesed on eesti rahvakultuuri arhivaari sümboolset staatust üle võtnud saarlastelt, kes seda N Liidu suletuse tõttu seni hoida said.

Samas on Lõuna-Eesti taaselumine alles viimaste aastate saavutus, ja sellele on kaasa aidanud ka ETV Tartu stuudios riiklikul tellimusel valminud telesaated. Nagu räägib saadete produtsent ja toimetaja **Tiina Rebane**, oli saate „Kihog“ tegemise juures kaks aastat tagasi saada inimesi end kodukandi keeles väljendama hoopis raskem kui praegu. Oma ääremaisust, keelt ja kuuluvust häbeneti, minnes kas või keset intervjuid üle koolikeelele. Raskust oma kodu(või lapsepõlve)keele rääkimisel ning selles mõtlemisel oli hoomata ka Lõuna-Eesti inimesi ja olusid käsitletud saadetes „Kihog“ ning „Mõtõlus“. Meeldiv on see, et avalik-õiguslik televisioon on võtnud enda kanda omamoodi valgustustöö ja annab vaatajale võimaluse end kurssi viia siinsamas oleva ja elava kultuuriga, mis pole harjumuspärane kaubamärgistatud ning turureeglitest lähtuv massikultuur.

Kuueosaline minisari „**Kihog**“, mis oli eetris vaid ühe suve, tõi teleriekraanile tõsielupiltte provintsielust selle hiilguses ja viletsuses. On aasta 2002, suvistel alevitänavatel looberdavad õllesed mehed, näod parkunud, jalas vanad sandaalid ja kottis „adidase“

dressipüksid; elukortsudes vanamemmed lähevad päevi näinud mantlites kirikusse või pühale allikale; nokkmütsidega lapselapsed putitavad väsinud „bemarit“ ja kusagil külla servas, eemal alevimürast, laovad laastukatust pikajuukselised, linnast maausku tulnud uus-hipid.

„Kihog“ tähendab „killukesti“, kui murdekeel koolikeelde tõlkida. Nähtud saadetest oligi „Kihog“ oma maaläheduse ja murdekeele poolest kõige raskemini mõistetav, tihti tuli soovmõte, et kuuldav tekst oleks põhjääestlasele arusaadavaks subtitreeritud. Pilt aga kõneles omasoodu, täiendades ja illustreerides seda, mis murdes segaseks jäi. Vaatasin „Kihoi“ kahte saadet – üks rääkis maainimese raskest argipäevast Eesti äärepeal, teine aga jaanipäeva traditsioonidest, mis senini sealsamas äärealadel segamatult oma elu elavad.

Pildiliselt oli „Kihog“ hoopis huvitavam kui portreesaade „Mõtõlus, samas segas aja ja koha kollaaž „Kihoi“ jaanipäevasaates. Vaheldumisi viidi vaataja Treski, siis Karisilla jaanitulele, laastumeistri koju ja peoõhtujärgsesse hommikusse. Võhandust ja Sõmerpalust rääkiv „Kihog“ mõjus aga oma infoküllasuse ning emotsionaalse laenguga terviklikult, omaette „Eesti loona“ – küsimusi jäi õhku mitmeid: kas äärealadel töö leidmine on inimese enda mure või saavad olukorra parandamiseks kaasa aidata ka ametnikud pealinnas või rahva esindajad võimuorganites? Kas kodukanti tagasi tulemine ja maaelu on vaid mõnede romantikute unistus, rikaste suvelõbu või tuleks seda eluviisi toetada? Ja miks siis seda ei tehta? Painama jäi isegi see, mis on saanud sellest Eesti piiri ääres elavast tööst traktoristist, kes saates oma lugu rääkis? Võib-olla ongi selliste küsimuste teke hea saate proov, ehkki vastuseid neile küsimustele tuleb alles otsida. Saate plussiks oligi püüd minna inimesele lähedale, näidata teda tema kodukeskkonnas, viidates samas püsiväärtustele, mis ehk ei sõltugi palga suurusest ega auto margist.

Portreesaate „Mõtõlus“ ülesehitus oli rangem, usutletavad istusid neile mugavas keskkonnas ja vastasid saatejuhi küsimustele. Siin oli määravaks portreeteritava isik, tema eruditsioon ja esinemisoskus. Kuid mitte ainult see, ka saatejuhi roll oli siin küllaltki oluline. Nii jäi näiteks **Jaani Kaplinskiga** tehtud usutlus pinnapealseks, korrates üle neidsamu seisukohti, millega metsakülla tõmbunud poeet juba aastaid üles astunud. Samas oli **Enn Kasaku** juttu sedavõrd infotihe ja hargnev, et usutlejal **Taavi Karul** oli raske seda suunata. Pildiliselt liigendasid saateid filmikatked või albumipildid portreeteritavatest. Silmale köitvamad saated olid neist, kes ise visuaalsete kunstidega tegelevad, nagu **Ago Ruus**, **Navitrolla** või **Anne Veesaar**. Miks aga Kaplinski mootorsaega metsas ringi käis, jäi siinkirjutajale segaseks. Nuriseda võiks ju veelgi, kas või graafilise kujunduse või saatemuusika valiku üle, kuid vormist olulisem on see, kuidas sari mõjus. Üllatus oli allakirjutanu jaoks portreeteritavate (ka saadete) arv – 23, ja see, et kõik oskasid end üpris hästi väljendada murrakuises, mis vahepeal langenud peaaegu et muuseumieksponaadi staatusse.

Samas asjast endast, ehk lõunaeesti keele ja kultuuri asendist, nähtud saadetes ei räägitud, see lõi mulje teisest keeleruumist, mis rahulikult siinsamas kõrval eksisteerib. Ehk ongi lõunaeesti keel ja kultuur meie üldisesse kultuuriruumi sedavõrd sulandunud, et ilmne da saabki ta vaid selliste erisaadete kaudu? Seosed tekivad ise – „Mõtõluse“ külaline oleks võinud sündida ka Viljandis, Kuressaares, Rakveres või Loksal, peamine on siinjuures see, et sidet oma kodukoha kultuuriga pole kaotatud ja ei häbeneta end oma kodukeeles ka väljendada.

Novembris ETV ekraanile jõudev „**Elo linõ**“ („Elujõuline“) ühendab saateid „Kihog“ ja „Mõtõlus“. Viieosaliseks kavandatud minisari tutvustab töid ja traditsioone, mis Lõuna-Eestis siiani igapäeva elu osa. Räägitakse sepatööst, katusemeistritest, pillimängust, söögist ja joogist. Saatejuhiks postiljonist poeetik tõusnud **Contra**, kes on end seni osanud linnastumise eest hoida.

Samas ei saa tõrjuda mõtet, kui palju on meil veel maakohti ja keelekillukesi, rääkimata tegusatest inimestest, kes samuti vääriskid esinemisruumi ning esiletoomist. Kas aga nende aarete näitamine sõltub tõesti vaid riiklikest abirahadest ja toetusprogrammidest või polegi enam midagi näidata?

„Mõtõlus“. Mereuuriija Jüri Tenson ja saatejuht Taavi Karu.

„MÖTÕLUS“ – eetris 2004/2005 kevadhooaegadel, kokku 23 saadet.

Režissöör **Juho Jalviste**, saatejuht **Taavi Karu**, kaamera: **Arvo Mägi** ja **Maido Madison**, produtsent **Tiina Rebane**.

Vaadatud saated – **Enn Kasaku**, **Navitrolla**, **Anne Veesaare**, **Jaan Kaplinski**, **Teo Kriüneri** ja **Ago Ruusiga**.

„KIHOq“ – eetris 2002. aasta suvel, kokku kuus saadet.

Režissöör **Juho Jalviste**, saatejuht **Arp Müller**, kaamera: **Arvo Mägi** ja **Maido Madison**, toimetaja **Tiina Rebane**.

„ELOLINÕ“ – jõuab eetrisse 2005. aasta novembris, kokku viis saadet.

Režissöör **Juho Jalviste**, saatejuht **Contra**.

TÕNU KARJATSE